

УДК: 37.04:340.6

DOI: 10.15587/2519-4984.2019.164524

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ XXI СТОЛІТТЯ: СИНЕРГІЯ ВІРТУАЛЬНОГО І РЕАЛЬНОГО В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

© А. В. Семенова

У статті досліджено сутність та особливості розвитку педагогічної майстерності викладача вищої школи у синергетичному поєднанні віртуального і реального в освітньому просторі. Обґрунтовано, що трансформаційні процеси інформаційно-цифрового освітнього простору України вимагають нових наукових досліджень щодо розвитку педагогічної майстерності. Відтак й, розвиток педагогічної майстерності викладача вищої школи у синергетичному поєднанні віртуального і реального в освітньому просторі є вельми актуальним завданням, оскільки асоціюється з соціальною самоорганізацією у мінливих умовах сьогодення. Сьогодні, постнекласична психосинергетична методологія дослідження психіки людини дістала нового розвитку в соціо-гуманітарній сфері. Доведено, що специфічність психомірних середовищ з позицій постнекласичної методології психосинергетики полягає у внутрішньо-психічному характері та обумовлена станами психіки. Це пояснюється тим, що зовнішні подразники не детермінують безпосередньо реакції людини – вони опосередковуються через внутрішні умови. Продемонстровано, що педагогічна майстерність забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі. В сучасних умовах існування віртуального і реального світу педагогічна майстерність залишається виключно опочуттєвленою діяльністю планування майбутнього світу людства. Конкретизовано особливості впливів трансформаційних процесів інформаційно-цифрового освітнього простору на сучасне покоління. Найбільш вагомими новими вимогами до педагогічної майстерності в умовах трансформаційних процесів інформаційно-цифрового освітнього простору, що впливатимуть на сучасне покоління конкретизовано: сучасний педагог – активний користувач Інтернету, який має усвідомлювати власну моральну відповідальність при взаємодії у соціальних мережах; мета школи майбутнього – пристосування навчання до унікальних характеристик кожного учня, розвиваючи морально-етичні якості; запровадження он-лайн освіти, що скорочує фінансові витрати, при посиленні емоційно-позитивного впливу зворотного зв'язку в навчанні; цілісне вивчення освітнього простору у тріаді «минуле - сьогодення - майбутнє». На прикладі організації роботи Навчально-Консультаційного Центру ОН-ПУ «Педагогічна майстерність викладача вищої школи» пояснено напрями розвитку педагогічної майстерності викладача вищої школи XXI століття

Ключові слова: педагогічна майстерність, психосинергетика, інформаційно-цифровий освітній простір, самоорганізація, саморозвиток, освітньо-науковий портал

1. Вступ

Усвідомлюючи важливість і актуальність на нинішньому етапі цивілізаційного розвитку цифровізації усіх сфер суспільного життя та керуючись метою сталого розвитку IV Декларації ЮНЕСКО “EDUCATION – 2030” (Інчхон, Корея, 2015 р.), учасники методологічного семінару НАПН України «Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку» 04 квітня 2019 року зазначили, що «цифрова трансформація освітнього і наукового простору України нині стає ключовим фактором суспільного прогресу і сталого розвитку країни, зростання її конкурентоспроможності у глобалізованому світі» [1]. Аналітикою новітніх тенденцій, прогнозуванням стратегічних напрямів розвитку освіти займаються провідні науковці, філософи, психологи, педагоги, IT-експерти у всьому світі. Так, головний виконавчий директор освітньої онлайн-платформи EdX, що розроблена у Гарвардському університеті. У журналі Forbes [2] конкретизував три основні найсучасніші (2019) освітні тренди [2, 3], основний глобальний акцент у розвитку освіти має бути спрямований на:

1. «Гібридні навички» – «hybrid skills». Робота майбутнього вимагатиме набору навичок з різних предметних галузей, які будуть змінюватися кілька

разів під час кар'єри людини. Упродовж усього життя людина має навчатися, адже потребуватиме цілком різних навичок. Навчання ставатиме більш персоналізованим та будуватиметься за модульним принципом відповідно до потреб та цілей самої людини.

2. «Багатоканальну освіту» – «Education goes omnichannel». Поряд із навчанням, що вимагає фізичної присутності викладача, зростатиме роль онлайн-освіти, яка має бути максимально пристосованою до реального світу, щоб людина могла відразу ж використати здобуті нею навички у власній діяльності. Відбуватиметься плавне злиття навчання і праці без змін реального місцеперебування людини. Це потребуватиме такої багатоканальної освіти, яка дозволить поєднати особистісний досвід з онлайн-навчанням, з максимальною фіксацією на увазі людини, дозволяючи негайно реалізовувати свої знання в конкретній практичній діяльності.

3. «М'які навички» – «soft skills». Комунікативні навички спілкування, вміння працювати в команді, критичне мислення та здатність швидко приймати рішення у ситуаціях невизначеності та інтенсивного інформаційно-психологічного тиску залишатимуться основними навичками, яких роботодавці очікуватимуть від своїх працівників. Саме таким навичкам система освіти і має навчати учнів.

Але сучасній людині з кожним днем стає все складніше орієнтуватися у постійно зростаючому вирі нових цифрових технологій. У сьогоднішньому світі різко збільшилася кількість контактів між людьми не тільки у фізичному, а й, перш за все, в інформаційно-віртуальному світі. Межі між віртуальним і реальним світом стають все більш розпливчастими. Об'єктивна дійсність і симулякри починають взаємодіяти, «проникаючи» одне в одне. З цієї причини реальність і віртуальність створюють певний *синергетичний ефект* [4]. Власне цифровий світ стає картою для реального світу, відображаючи саме ті характеристики, які є найбільш значимими для конкретної спільноти. Відтак, в аспекті нашого дослідження теж необхідним постає розуміння того, яким чином твориться формування такої карти. Ф. Фукуяма у своїй останній роботі (2019) дійшов висновку, що сучасний суспільний розвиток відбувається під впливом відповідних ідентичностей. Як результат – демократичні суспільства поділяються на сегменти, що не здатні порозумітися у спільних діях [5]. Ідентичність полягає в ототожненні себе з цінностями тієї групи до якої людина себе уподібнює. «Національна ідентичність – це спільне минуле, спільні цінності, відповідальність за спільне майбутнє» [6]. Ураховуючи вищезазначене, трансформаційні процеси і перспективи розвитку інформаційно-цифрового освітнього простору України – це не тільки запровадження нових цифрових технологій, це й глибинне вивчення історії української педагогіки (можливо у форматі сучасних віртуальних медіа-екскурсій) – нашого *минулого*, й ствердження загальнолюдських націєтворчих цінностей – наше *сьогодення*, й відповідальність за спільне *майбутнє*. Тобто має місце *цілісне вивчення* часопростору у *триаді*: минуле, сьогодення, майбутнє. Незважаючи на те, що звісно, охопити весь часопростір стовідсотково неможливо (адже історія всюди носить вибіркового характер), коли ретельно розглядається щось одне – інше залишається поза увагою – для української освіти зараз увага до всіх часових сегментів має бути однаковою.

Поява нових інформаційно-комунікаційних технологій, взаємодія у віртуальних цифрових середовищах вимагає нових наукових досліджень, ґрунтовного науково-методичного супроводу використання цифрових технологій в освіті на всіх її рівнях. Зауважуючи, що визначення сучасних трендів у навчанні, їх вплив на динаміку змін робочих місць, професій має відбуватися з урахуванням загальнолюдських цінностей і базових психологічних потреб людини – що є основою взаємин у процесі навчання, а відтак і нових підходів щодо розвитку педагогічної майстерності викладача вищої школи.

2. Літературний огляд

Пояснення особливостей педагогічної майстерності сучасного викладача вищої школи змусило нас звернутися до загальнонаукових методологічних засад синергетики – (англ. *synergetics*, від грецького *син* – «спільне» і *ерґос* – «дія») – міждисциплінарної науки, що вивчає процеси самоорганізації, виникнення, підтримки стійкості і розпаду структур (систем) різної природи на основі методів математичної фізи-

ки («формальних технологій») [7]. Синергетичний підхід застосовується також при вивченні таких складних і неструктурованих систем, як мережний інформаційний простір [8]. Синергетика вивчає явища та процеси, в результаті яких у системі в цілому можуть з'явитися властивості, якими не володіє жодна з частин. Закономірності синергетики використовуються як у природничих науках, так і в гуманітарній сфері [9]. Складні відкриті психомірні системи, згідно даних постнекласичного синергетичного знання, за визначених умов, здатні якісно змінювати свою макроскопічну поведінку (нерівноважний фазовий перехід). У системах аналогічного типу має місце самоорганізація, завдяки якій виникають когерентність й новий макроскопічний порядок [10,]. Психіка та її похідна – психомірне середовище – як функція психіки людини, у такому розумінні, є гіперсистемою синергетичного порядку. Специфічність психіки і, відповідно, психомірних середовищ, їх поведінка характеризується, у психосинергетичному розумінні тим, що умови функціонування мають внутрішньопсихічний (внутрішній психомірний) характер і обумовлені станами психіки (психомірними середовищами), від знаходження в «точці», де під впливом стану (інших факторів) відбувається втрата стійкості [11]. Така постановка питання логічно вимагає перегляду і конкретизації з нових позицій традиційного уявлення про психіку у тих сферах, де психіка виявляється переходоформуючим чинником, наприклад: соціотехнічна, людино-технічна, людино-комп'ютерна сфери та ін.

Для аналізу поведінки психомірних середовищ і визначення стратегій людської діяльності І. В. Єршовою-Бабенко (2005) була запропонована якісно нова концептуальна модель «ціле у цілому», яка пояснює вихід за межі звичайних відносин «ціле – частина» у всіх традиційно прийнятих її варіантах. Наприклад, у таких, як: «ціле не дорівнює сумі частин», «ціле більше суми частин», «ціле не більше і не менше суми частин – воно якісно інше» [12]. Означена модель практично реалізована у дослідженнях схожих структур і процесів, таких як: соціокультурні, антропо-часові, когнітивні, людино-транспортні та людино-технічні. З цих позицій психіка водночас, може бути цілісністю – середовищем та цілим – системою, у залежності від стадії, на якій вона знаходиться. При цьому психосинергетичне трактування такого явища, як підкреслено в [12], поширюється завдяки різноманітності вимірів психіки і, відповідно, психічних середовищ. Це можуть бути інформаційні та енергетичні виміри; виміри індивідуального та трансособистісного колективного буття; процесуальні, що співвідносяться з рівнями живого, неживого і віртуального.

Зазначимо, що у психосинергетиці поняття «середовище» вже дістало статусу усталеного як мінімум з трьох причин: по-перше, оскільки поняття «система», простягаючись у своєму визначенні до К. Л. Бергаланфі (30-і рр. ХХ^ост.), як і раніше зберігає значення цілого і його частини, а психіка у постнекласиці розглядається, як «нелінійне ціле (цілісність) у нелінійному цілому (цілісності)»; по-друге,

психіка розглядається як середовище, що має потенційну властивість бути системою (нелінійною, нестійкою), але лише на деякий час, а не назавжди, тому що водночас вона володіє і потенційною можливістю саморуйнуватися і трансформуватися у різних своїх формах, опиняючись у точці втрати стійкості; по-третє, припустимим є і режим «зависання» на етапі або середовища, або системи [11]. Активізація психічного середовища виникає у самій точці втрати стійкості та навкруги неї. Тобто психічні середовища схильні до впливу потоків інформації, енергії / емоцій, речовини / часу та ін., які можуть надходити не тільки ззовні, але, перш за все, виробляються самими цими системами (середовищами) всередині себе по відношенню до себе, до своїх внутрішньо-психічних, внутрішньо-особистісних маркерів. Якщо середовищем виступає група людей, колектив, організація, тощо, то це – внутрішньо-групові, культурологічні, ідеологічні та інші аналогічні маркери.

Положення про активізацію психічного середовища є принципово суттєвим у психосинергетиці для психічних середовищ, для їх стану, виміру, розвитку, деградації або зупинки / зависання / «плато» [13]. Важливість даного положення визначається ще й тим, що внутрішньо-психічний вплив цих потоків на самих себе може, при певних умовах-чинниках, супроводжуватися дією нелінійного позитивного зворотного зв'язку. Означене виражається можливістю посилення потоками самих себе і один одного за допомогою «продукції», що ними ж і виробляється (відповідно до внутрішньо-психічних маркерів, які стають аттракторами психічного походження).

Понад 70 років тому С. Л. Рубінштейн (1947) вказував на те, що зовнішні подразники не детермінують безпосередньо реакції людини, що вони опосередковуються через «внутрішні умови». У психології такі «внутрішні умови» дістали багато назв: особистісні установки, настанови, потреби, мотиви, стимули тощо. Сьогодні, через більш ніж півстоліття, у межах постнекласичної методології дослідження психіки людини як синергетичного об'єкта, розділ філософії та психології про мотиваційну сферу як ядро особистості, отримав новий розвиток у психосинергетиці та, на її основі, у соціо-гуманітарній сфері. Цим самим розв'язавши одну з найбільш актуальних теоретичних і методологічних проблем психології, що була окреслена Б. Ф. Ломовим у 80-і рр. ХХ століття – потребу в новій методології дослідження психіки людини і теоретичному узагальненні наступного рівня.

З одного боку, в психосинергетиці підкреслено вихід за межі впливів початкових умов, виявляємо їх «забування» психомірним середовищем у певних випадках / обставинах. З іншого боку, спостерігається «потрапляння» / занурення у той самий стан, який описується людиною, що знаходиться під впливом *страху*. Крім того, для психомірних середовищ характерним є *резонанс* з незначними за величиною флуктуаціями. Це дійсно є самостійний вибір психомірним середовищем тієї флуктуації, що відповідає на даний момент її внутрішньому параметру, який вже є актуалізованим у середовищі. Більш точно це можна пояснити як феномен «психічне середовище обирає

флуктуацію», з якою і вступає в *резонанс*. У роботі Г.°Хакена «Принципи роботи головного мозку» (2001) підкреслюється, що мозок працює саме в «точці втрати стійкості» [14]. Ймовірно, виходом з цієї суперечності є відмінність і схожість умов, які розглядаються у психосинергетиці та в роботах згаданих авторів.

Концепція педагогіки Добра [16] є підґрунтям для розв'язання проблеми взаємозв'язку психосинергетики, педагогіки, індивідуальних методик і практик навчання і виховання в сучасних умовах існування віртуального і реального світу. Розв'язання саме цієї проблеми визначає відповідь на питання про використання досягнень постнекласичної психологічної теорії навчання у педагогічній практиці. Основою гармонійної освіти, де Педагоги-Майстри організовують педагогічну взаємодію, є розвиток професійної майстерності педагогічних кадрів, коли професіоналізм учителів розглядається з позиції їхньої підготовки, оцінки діяльності, особистісних моральних якостей та рівня майстерності [15]. У майже всіх відомих нам роботах І. А. Зязюна ([17, 18] та ін.) він розвінчував панівну думку про «безсторонність» учителя, рішуче відкидав ідею про вчителя як передавача теоретичних знань. Навпаки, він доводив, що вчитель – майстер нарівні з учнем, постійно бере участь у створенні нового знання, опановуючи ціннісний досвід.

Ключовою ідеєю педагогічної майстерності, є те що серед всього іншого система підготовки педагогічних кадрів є «виключно опочуттєвленою діяльністю планування майбутнього світу людства» [17]. І. А. Зязюн аргументовано заявляв, що саме освітяни здатні впливати на *майбутню історію*, пояснюючи концепцію педагогіки Добра, говорив про те, що освіта, – це «наукове утворення» відкритого типу, оскільки буття людини обумовлюється, але не визначається її обставинами. І, нарешті, оскільки вчителі – це одночасно й учні, вони не є незалежними від суспільних процесів. «У професійних видах діяльності, які безпосередньо стосуються людини, є два рівнозначні суб'єкти за змістовною сутністю – Людина і Людина. Вони мають створювати один одному відчуття Спокою, Рівноваги, Благополуччя і Щастя... Ці життєдайні начала і кінцеві результати людського життя перебувають у руках Учителя» [16]. Саме педагогічна майстерність (комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [18]) визначає ефективність поступу сучасної української освіти, за рахунок «опочуттєвлення», «олюднення» професійних знань і вмінь саме завдяки діям Педагога.

Відтак, наразі сучасні тренди і перспективи розвитку педагогічної майстерності викладача вищої школи необхідно вивчати з позицій постнекласичної методології психосинергетики, урахувавши трансформаційні процеси, що відбуваються в інформаційно-цифровому освітньому просторі України. Недостатній рівень теоретичної дослідженості й методично-практичної розробленості зазначеної проблеми, враховуючи актуальність і необхідність поглибленої наукової розробки цих важливих ідей

у педагогічній науці, зумовили вибір напрямку дослідження.

3. Мета і завдання дослідження.

Мета дослідження – розкрити сутність і напрями розвитку педагогічної майстерності викладача вищої школи XXI століття у синергетичному поєднанні віртуального і реального в освітньому просторі.

Для досягнення мети були поставлені наступні завдання:

1. Обґрунтувати, що трансформаційні процеси інформаційно-цифрового освітнього простору України вимагають нових наукових досліджень щодо розвитку педагогічної майстерності викладача вищої школи.

2. Довести, що специфічність психомірних середовищ з позицій постнекласичної методології психосинергетики полягає у внутрішньо-психічному характері та обумовлена станами психіки.

3. Показати, що педагогічна майстерність забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі в сучасних умовах існування віртуального і реального світу.

4. Конкретизувати особливості впливів трансформаційних процесів інформаційно-цифрового освітнього простору на сучасне покоління.

5. На прикладі практично-дослідної роботи пояснити напрями розвитку педагогічної майстерності викладача вищої школи у синергетичному поєднанні віртуального і реального в освітньому просторі.

4. Конкретизація особливостей впливів трансформаційних процесів інформаційно-цифрового освітнього простору на сучасне покоління

Педагог-майстер спроможний легко, доступно і захоплююче пояснити навчальний матеріал. Опосередкованим свідченням цього є кількість переглядів на каналі YouTube відео-уроків та коментарів до них, наприклад, уроки фізики в Одеському Рішельєвському лицейі Павла Віктора. Після сотень тисяч переглядів і коментарів до відео-лекцій, користувачі досить часто пишуть, що «не має гуманітаріїв та технарів – є погані і гарні вчителі», «знайти на YouTube дійсно корисний і цікавий навчальний канал важче, ніж воду у пустелі», «перегляд таких ресурсів може замінити десятки нудних уроків»... Отже, майбутнього фахівця треба вчити працювати з інформацією. І відповідно, перш за все саме *педагог-майстер має бути сучасним активним професійним користувачем*. Сьогочасний педагог має вчити не тільки дисципліні за фахом – він *вчить професійному спілкуванню*, як у реальному світі, так й у віртуальному: вчить розумінню й сприйняттю себе як майбутнього фахівця-професіонала та сприйняттю інших людей. Сьогодні все частіше викладачі ведуть власні блоги і мають Інтернет – сторінки у соціальних мережах. «Профіль викладача» обговорюється не тільки колегами-педагогами, а також й тими, хто навчається, їх батьками... Тому викладач має не просто бути обізнаним про етикет Інтернет-спілкування, він має усвідомлювати власну моральну відповідальність за матеріали, що публікує на сторінках у соціальних мережах.

Наразі, у своїй більшості, традиційні школи початку XXI століття схожі на освітні «фабрики підготовки до ЗНО», де всі хто навчається вивчають одні і ті ж самі дисципліни в один і той самий час, незалежно від власних індивідуальних особливостей. Однак, навряд чи буде працювати подібний підхід у нову інформаційну епоху. Відтак, виникає питання про те як має трансформуватися сьогоднішня освітня система щоб стати спроможною розвинути в учнів тих корисних навичок, які будуть потрібні їм в 2030–2050 роках. У 2014 році всесвітньовідомий підприємець Ілон Маск теж взявся за пошуки відповідей на це питання. Він відкрив свою власну школу з досить символічною назвою – Ad Astra, що з латинської означає «До зірок». На початок 2018 року в ексклюзивній школі навчалось близько 40 обдарованих учнів у віці від 7 до 14 років. Головна увага школи Ілона Маска зовсім не спрямована на вивчення технологій, інжинірингу, математичних наук (у західних країнах ці дисципліни об'єднують під аббревіатурою STEM- Science, Technology, Engineering, Mathematics), які здаються сьгодні найбільш принагідними для успіху в сучасному світі. По суті, ці напрямки вже стають частиною минулого. У школі Ad Astra постійно присутній один найважливіший елемент – це розмови про етику і мораль, які полягають в обговоренні сценаріїв реального світу, з якими діти можуть одного разу зіткнутися. На думку Ілона Маска, подібний вид морально-етичних дискусій з учнями дозволяє дітям глибше розуміти реальні наслідки технологій, що розвиваються та впливають на сучасний світ. Настільки нетрадиційний освітній підхід в Ad Astra спрямований, у першу чергу, на особистісний розвиток школярів і супроводжується персоналізованими курсами навчання, які дозволяють дітям захоплено вивчати свої власні інтереси під час і поза навчальних занять. І. Маск впевнений, що метою школи є пристосування навчання до унікальних характеристик кожного учня, а не навпаки, як це відбувається при традиційному навчанні в більшості шкіл, де дітям доводиться адаптуватися до вимог системи. На думку І. Маска, завданням школи має бути нахнення учнів на «проходження своїм власним захопленням», не втрачаючи при цьому фокусу на вирішенні реальних життєвих завдань [19].

В одному з останніх аналітичних досліджень (грудень 2018 р.) Forbes проаналізував LinkedIn-профілі понад 60 тисяч професіоналів, які працюють у Кремнієвій долині. Результати виявились неочікуваними: лише 30% людей, які працюють у «Меці бізнесу», мають саме технічну освіту, решта – гуманітарії [20]. Те, що виявив Forbes відносно освіти спеціалістів у Кремнієвій долині – не новий тренд чи глобальний поворот до гуманітарних наук. Дійсно, тут немає ніякої суперечності, адже технічні та гуманітарні знання лише доповнюють одне одного. За даними Уортонської бізнес-школи при Університеті Пенсильванії, сьгодні у бізнес йдуть переважно студенти з гуманітарним бекграундом (44%), тоді як із технічним – лише 24%. Важливо, що мова не лише про заснування нового бізнесу, а й про гуманітаріїв-менеджерів на топ-посадах. Гендиректорка YouTube

С'юзен Войжитські має диплом з історії та літератури. Стюарт Баттерфілд, засновник Slack і співзасновник Flickr – філософ за освітою. Один з найуспішніших підприємців десятиліття Джек Ма, засновник і керівник Alibaba, має ступінь бакалавра гуманітарних наук. Такі приклади можна було б вважати винятками з правил, але існує одна цікава тенденція: аналітики Forbes також виявили, що протягом останніх років у бізнес-школах гуманітарним дисциплінам приділяється все більше уваги. У бізнес-школі Копенгагена діє департамент менеджменту, політології та філософії, у Бостонському коледжі розглядають бізнес-проблеми з точки зору історії [20]. Сьогодні мало володіти знаннями в одній сфері, напряду пов'язаній з видом роботи. Саме синтез гуманітарних і технічних наук формує ті «soft skills» – «м'які навички», які стали актуальними за останні роки. Вміння конкретизувати пріоритетні цілі та мислити критично, вести перемовини та креативно підходити до завдань – усе це часто потребує нових рішень і незвичних підходів до поєднання віртуального і реального світу.

23 березня цього року в американському виданні The New York Times було опубліковано статтю «Human Contact Is Now a Luxury Good» – «Людський контакт тепер є розкішшю» [21]. У статті йдеться про те, що взаємодія з живою людиною зараз перетворилася у розкіш. Чим дешевшими стають екрани, тим дешевшою й доступнішою стає віртуальна взаємодія між людьми. Наведемо декілька важливих тез цієї статті:

- «Будь-яке місце, де є можливість розмістити екран (класні кімнати, аудиторії, лікарні, аеропорти тощо), може скоротити витрати і будь-яка діяльність, яка може втілитися на екрані, стає дешевшою. Текстура життя, тактильний досвід замінюються на штучне скло. Успішні підприємці хочуть, щоб їхні діти грали у звичайні реальні кубики. «Людина дорожча за технології! Позитивна поведінка і емоції реальної людської взаємодії є скарбом і розкішшю». Показово стає спілкування з людьми – життя без телефону протягом дня, вихід із соціальних мереж і відсутність відповіді на електронну пошту – вже стало символом статусу»;

- «Технології швидко змінюються. Починаючи з появи персональних комп'ютерів (ПК) в 1980-х роках, коли наявність ПК дома була ознакою статусу і влади. Радість на початку від Інтернет-революції носила демократичний характер. Facebook – це той самий Facebook і для багатих і для бідних. Gmail – це той самий Gmail. І все це безкоштовно. Але така масовість вже стала неприваблива: як тільки дослідження обґрунтували, що проведений час на цих платформах з рекламою не можна вважатися здоровим, все почало ставати декласованим (як шкідливі газовані напої або паління, які багаті люди споживають набагато менше, ніж бідні)»;

- «Контакт з екраном починається з молодих років. Дослідження довели, що діти, які витрачали більше двох годин на день, дивлячись на екран, отримали нижчі оцінки з логіки і мовних тестів, згідно з попередніми результатами масштабного вивчення розвитку мозку більш ніж 11000 дітей

Національним інститутом здоров'я США. Це дослідження засвідчило факт того, що мозок дітей, які проводять багато часу перед екранами, відрізняється: спостерігається передчасне витончення кори головного мозку»;

- «У невеличких містечках штату Канзас США заняття вже замінені програмним забезпеченням. Більшу частину навчального учні таких шкіл проводять у тиші наодинці з ноутбуком. У штаті Юта тисячі дітей виконують коротку, державну шкільну програму вдома за допомогою ноутбука. Але малюк, який навчається будувати віртуальними кубиками, граючи на iPad, не зможе строїти реальними, вважає автор рекомендацій Американської академії педіатрії, педіатр дитячої лікарні в Сіетлі Дімітрі Крістакіс. Технологічні компанії сумлінно працюють над тим, щоб змусити державні школи вступати в програми, які вимагають, щоб в школах був один ноутбук на кожного учня, стверджуючи, що це краще підготує дітей до їх екранного майбутнього. Але це зовсім не та ідея, яку переслідують люди, що насправді будують майбутнє на основі екрану, у вихованні своїх власних дітей»;

- «Діти заможних батьків зростають з меншою кількістю екранного часу, діти бідних – ростуть з великою... Рівень комфорту в спілкуванні з людьми стає маркером нового класу. Стосовно часу, проведеного людиною перед екранним дисплеєм, висновки експертів Кремнієвої долини різняться: бідним прошаркам населення і середньому класу пояснюють, що екрани безпечні і корисні для них та їхніх дітей. У великих технічних компаніях працюють команди психологів і нейробіологів, які намагаються змусити якомога швидше і довше утримувати погляд і розум людини на екрані. Але взагалі відмовитись від цифрових технологій майже не можливо, особливо в умовах, коли це – майже єдине джерело інформації і спілкування» [21].

Наразі більшість педагогів наголошують на *проблемах з увагою* у сучасних підлітків. Дослідження доводять, що нинішній учень може концентруватися на чомусь лише 8 секунд, що значно менше, ніж у представників попередніх поколінь, які не мали можливості багато годин проводити перед екранами гаджетів. Зворотній погляд на цю проблему полягає в тому, що *такі особливості уваги є не погіршенням психічної функції, а трансформацією*, спричиненою історичними умовами. Тож їхні психічні процеси адаптуються до необхідності дуже швидко оцінювати та фільтрувати великі обсяги інформації. Вони рухливо переходять з однієї сторінки в соцмережах на іншу, «переключаючись за посиланнями», вміють читати інформацію «діагонально», не заглиблюючись. З неухважністю пов'язана й інша особливість пізнавальної сфери підлітків – так зване *кліпове мислення* – коли інформація сприймається краще, якщо вона яскрава та невелика за обсягом, ніби реклама на екрані. Через те ті, хто навчаються *погано* сприймають тексти з лінійно-послідовною логікою викладення та *ефективніше* інформацію, подану дозовано, невеликими обсягами з візуальними образами та графікою. Зрозуміло, що традиційне навчання з вимогами фундаментальних та системних знань з предметів

не адаптоване до особливостей покоління теперішніх учнів. Їхнє небажання жити в обмеженнях і графіках, за прогнозами футурологів, сприятиме тому, що багато з них стануть людьми вільних професій, розроблятимуть нові технології, працюватимуть онлайн [22]. Віртуальне спілкування починає переважає над реальним. Через соцмережі можна знайти друзів по всьому світу. Але в контактах у молоді може бути кілька сотень друзів, яких додати так само легко, як і видалити. Тому такі *комунікації різноманітні, але неміцні*. У «віртуальних» друзях можуть бути люди різного статусу та віку. Кордони між особистим та публічним є досить «розмитими». Доступність інформації, віртуальне розширення рубежів й зумовлює думку про майже безмежні можливості віртуального середовища. Молоде покоління дотримується правил, якщо чітко розуміє мету завдання або має внутрішню потребу у цьому. Тому є тенденція до того, що це комп'ютерне покоління з «кліповим мисленням» може бути більш соціально відповідальним, ніж попередні покоління, лише за умов відповідної організованої педагогічної взаємодії Педагогом – Майстром.

З позицій психосинергетики аттракторами психічного походження педагогічної майстерності мають бути позитивні емоції, які відчуватиме як викладач так і той кого навчають у процесі педагогічної взаємодії: «*щасливий вчитель – щасливий учень*». У зв'язку з цим істотно змінюється і розуміння призначення освіти, яка має «вчити бути щасливим». Наприклад, у книзі Піта Шоттона «Джон Леннон у моєму житті» про навчання Джона Леннона у школі «Кворрі-Бенк» (у середині ХХ століття) задовго до створення всесвітньовідомої групи The Beatles, повчальною є розповідь про те, що коли Джону було п'ять років, мати йому сказала, що найголовніше у житті – бути щасливим. Потім він пішов у школу і його запитали там: «Ким ти мрієш стати у житті?». Хлопець відповів: «Щасливим!». Вчитель сказав: «Ти не розумієш завдання!». На що учень відповів: «Це Ви не розумієте життя.» [23]. І ось сьогодні знову головними пріоритетами в освіті постають такі поняття як: пізнання себе, саморозвиток особистості, набуття моральних цінностей, сенсу життя і усвідомлення щасливого буття [24]. Сучасна педагогічна наука пропонує багато різних методик і технологій в цьому напрямку. Так, у роботі «Як виховати щасливого. Феліксологія виховання» [25], на думку вченої, феліксологічне виховання є проголошенням необхідності сприяти щастю вихованця в його реальному житті і вчити бути щасливим.

Феліксологічний (від латинського «*felix*» – «щасливий», «той що несе, що приносить щастя») мотив, який обов'язково має бути присутнім в особистісному самовдосконаленні педагога. Акцент на щастя стає одним з найбільш затребуваних, так як освіта відіграє головну роль у соціалізації людей, а прагнення до щастя – головна рушійна сила діяльності людини в суспільстві. Саме це прагнення спонукає кожного до пошуків Істини, Добра і Краси. Педагог, що володіє таким розумінням щастя, покликаний створювати умови для саморозвитку щасливої особистості, здатної вибудувати власне щастя.

Феліксологія – новий напрямок у педагогічній науці: визначає проблему щастя як педагогічну проблему, пропонує технологічне рішення питання формування здатності бути щасливим, описує методики з розвитку даної здібності, демонструє ілюстративний матеріал практичної реалізації нового завдання [24]. Погоджуючись з думкою про те, що: «Особистість педагога – інструмент його діяльності» [26], ми вимушені констатувати, що тільки той педагог буде справжнім Майстром, який зуміє перетворити отриману інформацію в знання, потім в вміння і навички, а в підсумку – у ціннісний досвід [9]. Сучасний освітній простір формується і розвивається дуже швидко, але з опорою на вже наявні досягнення і новоутворення: рефлексивну діяльність його суб'єктів, особистісний досвід, збагачення і посилення особистісних смислів. Проблема щастя відноситься до низки одвічних проблем людства. І здатність бути щасливим – не є вродженою якістю, вона не передається у спадок дитині батьками або педагогами, вона формується в процесі життєдіяльності.

Трансформаційні процеси в освіті зумовлені, насамперед, *технологізацією*, яка пов'язується з наданням спектру освітніх послуг, із використанням сучасних освітніх технологій, що вимагають від учителя формування нового мислення, стратегічного бачення проблем, зміни ментальності вчителя й учня. Педагогічний потенціал освітніх технологій полягає у визначальному впливі на стратегію розвитку єдиного державного освітнього простору. Адже функції освітніх технологій (гностична, проєктивна та ін.) забезпечують неперервність професійної освіти, освіти впродовж життя [27]. Аналізуючи відмінні теоретичні моделі розвитку навчальних закладів і підготовки педагогів у цих закладах, І. А. Зязюн (2004 р.) дійшов висновку, що далеко не всі вони належним чином формують ціннісний досвід та є «людяними» [28]. Тому й не дивно, що значна кількість педагогів акцентує увагу тільки на знанні свого предмета, обмежує свій кругозір знаннями цього предмета, отже, унеможливується масштабність, універсальність мислення, що породжує стереотипи, бездуховність тощо [29]. Педагогічна взаємодія, як життєдіяльність людини, в контексті трансформацій сучасного освітнього простору, розглядається нами у площинах реальної і віртуальної освіти у їх синергетичному поєднанні: адже життєдіяльність завжди об'єднує *емоційну, інтелектуальну та вольову* сфери особистості.

5. Результати досліджень та їх обговорення

Пояснимо напрями розвитку педагогічної майстерності викладача вищої школи у синергетичному поєднанні віртуального і реального в освітньому просторі на прикладі роботи Навчально-Консультаційного Центру ОНПУ «Педагогічна майстерність викладача вищої школи» (НКЦПМ), який був створений з метою підвищення педагогічної та управлінської кваліфікації науково-педагогічних кадрів, організації умов для становлення, розвитку і саморозвитку педагогічної майстерності фахівців, реалізації їх інтелектуального потенціалу у сфері наукової та освітньої діяльності у 2012 році. За минулі

роки у НКЦПМ підвищили кваліфікацію, одержали сертифікати «Педагога-майстра» більш ніж 300 осіб. Зауважимо, що це не тільки викладачі ВНЗ. Серед випускників центру багато представників інших професій, для яких професійна діяльність у системі «людина – людина» невід’ємно пов’язана з педагогічною майстерністю. Це професійні судді, адвокати, практикуючі психологи, тренери тощо. Нині Центр є єдиним у регіоні осередком де працівники ВНЗ, педагоги, аспіранти, всі хто є дотичним до професійної підготовки фахівця-професіонала мають можливість розвивати та удосконалювати педагогічну майстерність, основою якої є Педагогіка Добра. Центр також надає освітні та інформаційно-консультативні послуги з підвищення кваліфікації у сферах психопедагогічної діагностики, корекції, особистісного та професійного саморозвитку педагога. НКЦПМ випускає збірник наукових праць «Педагогічна майстерність викладача вищої школи», де публікуються результати сучасних теоретичних та експериментальних досліджень; розкриваються педагогічні, психологічні, історичні та соціальні аспекти, які обумовлюють актуалізацію поставленої проблеми і допомагають її вирішувати на сучасному етапі розвитку суспільства.

Викладачі, які підвищують кваліфікацію у Центрі відвідують заняття кожен тиждень протягом навчального року та проводять інтерактивні міні-заняття з педагогічної майстерності для колег на основі практичних навичок організації педагогічної дії та ціннісного досвіду. Семінари-тренінги спрямовані на засвоєння нових зразків саморегуляції поведінки, настрою, позитивного емоційного реагування на зовнішні подразники, розвиток стресостійкості, на ефективні зміни внутрішнього діалогу учасників, їхні настанови до самих себе, колег, студентів, до своїх цінностей, професійної мотивації щодо саморозвитку та самовдосконалення.

Протягом багаторічного дослідження автора щодо оцінювання динаміки розвитку педагогічної майстерності, в період проведення занять з підвищення кваліфікації в НКЦПМ, стало можливим виявити та конкретизувати *етапи успішної зміни поведінки* щодо розвитку педагогічної майстерності викладачів різного віку: 1. Непомітність; 2. Міркування; 3. Підготовка; 4. Дія. Зауважимо, що основні глибинні настановлення та цінності особистості, що пов’язані з ними, змінити складніше, ніж буденні звички. Окрім того, має велике значення відправна поведінка людини, система її ціннісних орієнтацій, належність до відповідного покоління. У викладачів, які вже відрізнялися досить розвинутим умінням співпереживати, навчіння створенню зворотного зв’язку щодо якості власної роботи чи *налаштування себе на потреби студентів*, відбувалося досить легко, оскільки проявлялися здібності, яка вже були сформованими.

Програми семінарів з розвитку педагогічної майстерності для викладачів з *різним досвідом роботи та викладачів різного віку* надають можливості практикуватися у збагаченні ціннісного досвіду, обміном поглядами та ставленнями, порозумінню з представниками інших поколінь та самопізнанню за допомогою чітко сфокусованих імітаційних ігор –

ситуацій. Такі заняття можна розглядати як варіант груп «емпатійного професійного спілкування» у режимі реального часу, щось на кшталт «групи підтримки та інструктажу» [30]. Адже своєрідність педагогічної діяльності полягає в тому, що педагог завжди творить на живому «людському матеріалі», втілення його задумів пов’язане із безпосередньою взаємодією з людьми – складною внутрішньою роботою на ґрунті багатоступеневого емоційного усвідомлення ціннісного досвіду, внутрішньо-психічний характер якого обумовлений станами психіки. Проте, наразі у Центрі розвиток педагогічної майстерності не обмежується реальними заняттями – семінарами – тренінгами – зустрічами в аудиторії. Сьогодні дуже високою є соціальна самоорганізація й у віртуальному середовищі [31] – віртуальне спілкування викладачів [32]. Так, вже самими учасниками семінарів-тренінгів була організована група у Viber «Педагогічна майстерність викладача», яка все більше стає майданчиком для обміну думками й пропозиціями, тощо.

У нинішніх умовах існування світу, намагаючись урахувати сучасні тренди цифровізації, у синергетичному поєднанні віртуального і реального в освітньому просторі [33] автором цієї статті, разом з командою одномисців (Ольгою Пригожевою #lulik1988 – технічна підтримка) нарешті 1 листопада 2018 року було створено сучасний Інтернет-ресурс, особливу медіа-платформу: «Освітньо-науковий портал «Педагогічна майстерність викладача вищої школи», з постійною адресою і доменом: www.pedagogic-master.com.ua. За шість місяців існування порталу, згідно статистичним даним Google Аналітики, вже відбулося більш 2000 унікальних сеансів користувачів і не тільки з України, а також: Великої Британії, Германії, Йорданії, Індії, Іспанії, Китаю, Молдови, Норвегії, Польщі, Португалії, Румунії, РФ, Словенії, США, Туреччини, Узбекистану, Франції, Чехії, Швейцарії, Шрі-Ланки, Японії. Зауважимо, що це відбувалося за умов того, що сайт-портал й по теперішній час функціонує виключно українською мовою (англійська версія поки що знаходиться у стадії розробки). Це свідчить, на нашу думку, про надзвичайний інтерес, актуальність і необхідність ресурсу для користувачів. Автор цієї статті, як засновник порталу, намагалася зібрати на єдиній платформі чимало прогресивних освітніх інновацій, приділяючи увагу й історії української педагогічної майстерності, вшануванню пам’яті її фундатора – І. А. Зязюна.

Від першого моменту виникнення задуму ми дотримувалися головних принципів – «*Навчання в дії, що приносить радість!*»; «*Навчатись швидко, зручно, невимушено та незвичайно!*»; «*Не лише навчати, а допомагати одразу застосувати здобуті навички й інновації в житті!*». Наразі користувачі Порталу мають можливість:

– ознайомитись із сучасним форматом швидкого професійного саморозвитку – міні-курсами; дізнатися про нові напрями і тематику авторських тренінгів проф. А.В.°Семенової (свідоцтво про реєстрацію авторського права №°85321 від 05.02.2019°р.) та майстер-класів;

– у рубриці «Корисні матеріали» безкоштовно одержати доступ до: навчальних матеріалів, моног-

рафій, підручників, статей, і веб-ресурсів з проблем педагогічної майстерності, методології, теорії, історії та методики професійної освіти, інноваційних технологій в сучасній освіті, психології та педагогіки, духовного розвитку особистості українських та закордонних колег;

– здійснити віртуальну екскурсію музеєм-садибою, переглянути фото і відео матеріали, фільми про науково-педагогічну спадщину видатного педагога, філософа, фундатора Педагогічної майстерності академіка І.А. Зязюна;

– довідатися про результати багаторічної роботи Навчально-консультаційного центру «Педагогічна майстерність викладача вищої школи» ОНПУ – у відкритому доступі збірник наукових праць Центру;

– переглянути мультимедійні презентації на актуальні теми з підготовки сучасного викладача вищої школи, фотографією реальних семінарів-тренінгів та ще багато чого корисного і цікавого для того щоб бути в тренді педагогічних інновацій, розумітися на основних освітніх тенденціях, першими бути в курсі новин Порталу, користувачам пропонується «підписка на новини Порталу», «сторінка у Facebook».

Таким чином, урахувавши специфічність функціонування психомірних середовищ, їх внутрішньо-психічний характер та спрямованість на позитивне емоційне сприйняття людиною самої себе та інших у цілісності існування, окремі напрями розвитку педагогічної майстерності викладача вищої школи й об'єднуються у синергетичному поєднанні віртуального і реального в освітньому просторі. Така модель підвищення кваліфікації допомагає учасникам не тільки досягати високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі, а також тренуватися одночасно як в площині сталої емоційно-позитивної професійної поведінки, реальних дій і, водночас, у когнітивно-віртуальній площині саморозвитку. Мета-ціллю розвитку педагогічної майстерності викладача вищої школи XXI століття у синергетичному поєднанні віртуального і реального в освітньому просторі є допомога учасникам в усвідомленні свого призначення, місії та сенсу в житті на сучасному етапі цифровізації освіти.

6. Висновки

1. Трансформаційні процеси інформаційно-цифрового освітнього простору України вимагають нових наукових досліджень щодо розвитку педагогі-

чної майстерності викладача вищої школи з позицій постнекласичної методології: адже сьогодні, психосинергетична методологія дослідження психіки людини дістала нового розвитку в соціо-гуманітарній сфері.

2. Специфічність психомірних середовищ з позицій психосинергетики полягає у внутрішньо-психічному характері та обумовлена станами психіки. Оскільки психомірні середовища схильні до впливу потоків інформації, енергії / емоцій, речовини / часу та ін., які можуть надходити не тільки ззовні, але, перш за все, виробляються самими цими середовищами всередині себе і по відношенню до себе, до своїх внутрішньо-психічних, внутрішньо-особистісних маркерів.

3. Педагогічна майстерність, як інтегративна якість, забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі, проявляючи механізми самореалізації в сучасних умовах поєднання віртуального і реального світу.

4. Найбільш вагомими вимогами до педагогічної майстерності в умовах трансформаційних процесів інформаційно-цифрового освітнього простору, що впливатимуть на сучасне покоління визначено наступні: сучасний педагог – активний користувач Інтернету, який має усвідомлювати власну моральну відповідальність при взаємодії у соціальних мережах; мета «школи майбутнього» – пристосування навчання до унікальних характеристик кожного учня, розвиваючи морально-етичні якості та формування «soft skills» – «м'яких навичок» – спілкування, здатності швидко приймати рішення у ситуаціях невизначеності та інтенсивного інформаційно-психологічного тиску; запровадження он-лайн освіти, що скорочує фінансові витрати, при посиленні емоційно-позитивного впливу зворотного зв'язку в навчанні; *цілісне вивчення* освітнього простору у *триаді*: минуле, сьогодні, майбутнє: глибинне вивчення історії української педагогіки – нашого *минулого*, ствердження загальнолюдських націєтворчих цінностей – *сьогодення*, зважене запровадження нових цифрових технологій в освіті – відповідальність за спільне *майбутнє*.

5. На прикладі організації роботи Навчально-Консультаційного Центру ОНПУ «Педагогічна майстерність викладача вищої школи» конкретизовано напрями розвитку педагогічної майстерності викладача вищої школи у синергетичному поєднанні віртуального і реального в освітньому просторі.

Література

1. Методологічний семінар «Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку» // НАПН України. 2019. URL: <http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/1515/>
2. Agarwal A. Three Education Trends That Will Revolutionize The Workplace In 2019 // Forbes. 2019. URL: <https://www.forbes.com/sites/anantagarwal/2019/01/02/three-education-trends-that-will-revolutionize-the-workplace-in-2019/#a3da6c463638>
3. Перекрест Ю. Три освітні тренди 2019 року — за версією гендиректора освітньої платформи edX // Освіторія. 2019. URL: <https://osvitoria.media/news/try-osvitni-trendy-2019-roku-za-versiyeyu-gendyrektora-osvitnoyi-platfomy-edx>
4. Почепцов Г. Г. Как создаются новые идентичности // Psyfactor. 2019. URL: https://psyfactor.org/lib/poch-identity.htm?fbclid=IwAROMRUsmMT67Ar4z3kPyTTzkb0NnTheyrFq2lnXb2QQXDz6rogssJBX_y7w
5. Фукуяма Ф. Проти політики ідентичності // Аргумент. 2019. URL: <http://argumentua.com/stati/frens-s-fukuyama-proti-pol-tiki-identichnost>
6. Кузнецов К. А., Щелин П. А. Национальная идентичность и устойчивая государственность // Сравнительная политика. 2014. № 1. С. 31–36.

7. Синергетика і освіта: монографія / ред. Кремень В. Г. Київ: Інститут обдарованої дитини, 2014. 348 с.
8. Семенова А. В. Парадигмальне моделювання у професійній підготовці майбутніх учителів: монографія. Одеса: Юридична література, 2009. 504 с.
9. Семенова А. В. Ціннісний вимір досвіду суб'єктів педагогічної дії: монографія. Одеса: Бондаренко М. О., 2016. 436 с.
10. Хакен Г. Інформація і самоорганізація. Макроскопічний підхід к складним системам. Москва: Мир, 1991. 240 с.
11. Ершова-Бабенко И. В. Место психосинергетики в постнеклассике // Постнеклассика: философия, наука, культура: монография. Санкт-Петербург: Издательский дом «Миръ», 2009. С. 460–490.
12. Ершова-Бабенко И. В. Психосинергетические стратегии человеческой деятельности: концептуальная модель: монография. Винница: NOVA KNYGA, 2005. 360 с.
13. Ершова-Бабенко И. В. Філософія освіти. Психосинергетичний підхід // Проблеми інтеграції української медичної освіти у світовий освітній простір. Тернопіль: Укрмедкнига, 2009. С. 86–87.
14. Хакен Г. Принципы работы головного мозга: синергетический подход к активности мозга, поведению и когнитивной деятельности. Москва: ПЕР СЭ, 2001. 353 с.
15. Семенова А. В. Педагогічна майстерність І. А. Зязюна – маяк для педагогів за покликанням // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. 2015. № 42 (46). С. 56–65.
16. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. пос. Київ: МАУП, 2000. 312 с.
17. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Київ; Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. 608 с.
18. Педагогічна майстерність: підручник / ред. Зязюн І. А. Київ: Богданова А. М., 2008. 376 с.
19. Николаев С. Секретный проект Илона Маска: как работает школа Ad Astra, которую он построил для своих детей // Proman. 2018. URL: <http://proman.com.ua/8418-raskryt-sekretnyj-proekt-ilona-maski-kak-rabotaet-shkola-ad-astra-kotoruyu-on-postroil-dlya-svoih-detej/>
20. Філософія для стартапера: навіщо підприємцю та айтишнику гуманітарні науки // Ain. 2018. URL: https://ain.ua/2018/12/17/filosofiya-dlya-startapera-navishho-pidpriyemcyu-ta-ajtishniku-gumanitarni-nauki/?fbclid=IwAR2qc0J7or7browJLRPdXyxV9NWGt4F-eOo_-HNnSNZHEushAqkGOTXfxk
21. Bowles N. Human Contact Is Now a Luxury Good // The New York Times. 2019. URL: <https://www.nytimes.com/2019/03/23/sunday-review/human-contact-luxury-screens.html>
22. Колесова Г. В. Хто такі «ікси» та «ігреки» і як їм порозумітися з «зетами» // Педрада. Портал освітан України. 2017. URL: https://www.pedrada.com.ua/article/1236-qqq-17-m3-15-03-2017-hto-tak-ksi-ta-greki-yak-m-porozumitsya-z-zetami?ustp=F&utm_medium=letter&utm_source=letternews&utm_campaign=le
23. Шоттон П., Шаффнер Н. Джон Леннон в моей жизни. Стейн Энд Дэй, 1984. URL: <https://www.livelib.ru/book/1001554357/about-dzhon-lennon-v-moej-zhizni-pit-shotton>
24. Екимова Л. В. От счастливого учителя – к счастливому ученику: феликсологическое направление в образовании // Современная педагогика. 2013. № 4. URL: <http://pedagogika.snauka.ru/2013/04/1776>
25. Щуркова Н. Е. Как воспитать счастливого. Феликсология воспитания. Москва: Педагогическое общество, 2002. 80 с.
26. Гиппенрейтер Ю. Б. Психологическая теория деятельности. Мотивационный аспект // Psychology OnLine.Net. 2008. URL: <http://www.psychology-online.net/articles/doc-1028.html>
27. Кремень В. Філософсько-педагогічна спадщина академіка Івана Зязюна в контексті модернізації освіти // Філософія і психологія педагогічної дії. Естетика і етика педагогічної дії. 2018. № 17. С. 9–19.
28. Зязюн І. А. Філософія педагогічного світогляду // Професійна освіта: педагогіка і психологія. Українсько-польський журнал. 2004. № 6. С. 209–222.
29. Васянович Г. П. Філософсько-педагогічні ідеї у Я-концепції Академіка Івана Зязюна // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. пр. Ідеї академіка Івана Зязюна у працях його учнів і соратників: матер. міжнар. наук.-практ. конф. Харків: НТУ «ХП», 2015. № 42 (46). С. 3–15.
30. Семенова А. В. Емоційне усвідомлення як конструкт оцінювання динаміки розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих технічних навчальних закладів: психопедагогічний підхід // Теорія і практика управління соціальними системами. 2014. № 4. С. 58–68.
31. A pedagogy of multiliteracies: Designing social futures / Cazden C., Cope B., Fairclough N., Gee J. et. al. // Harvard Educational Review. 1996. Vol. 66, Issue 1. P. 60–93. doi: <http://doi.org/10.17763/haer.66.1.17370n67v22j160u>
32. Kress G., Van Leeuwen T. Multimodal discourse: The modes and media of contemporary communication. London: Edward Arnold, 2001. P. 10–12.
33. Wenger E., McDermott R., Synder W. M. Cultivating communities of practice. Boston: Harvard Business School Press, 2002. P. 54–120.

Дата надходження рукопису 31.01.2019

Семенова Алла Василівна, доктор педагогічних наук, професор, кафедра політології, Одеський національний політехнічний університет, пр. Шевченка, 1, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: semenova.alla.vasilivna@gmail.com